

СТАНОВИЩЕ

на доцент д-р Владимир Златарски,
секция „Нова българска история“, Институт за исторически изследвания - БАН,
за дисертационния труд „СЪВЕТСКО-ГЕРМАНСКИТЕ ОТНОШЕНИЯ (1918-1939 г.)“,
представен от Самуил Стойков Шивачев за присъждане на образователната и научна степен
„доктор“ по професионално направление 2.2. История и археология (Нова и най-нова обща
история), научен ръководител: проф. д-р Искра Баева

Дисертационният труд на Самуил Шивачев е посветен на динамичен период от германо-съветските отношения: времето между двете световни войни, когато се създават контакти и структури, които влияят върху събитията в цяла Европа. В това отношение избраната от дисертанта тема е важна за историческата наука, основно разработена в чуждестранната, но не толкова в българската историография. Хронологичната рамка на труда (би било добре да се обяснят началната и крайната дата в увода) обхваща две десетилетия, наситени с много събития и действащи лица. Това предоставя изобилен материал за изследване и съпоставяне на процеси, личности и идеи. Авторефератът отговаря на установените научни критерии. По темата на дисертацията авторът има три публикувани статии, които са описани в края на автореферата.

В структурно отношение текстът е разположен в традиционна петделна схема, състояща се от увод, три глави и заключение. Общият обем на работата е 305 страници текст, към които се прибавят част с фотографии и библиография. При набора са допуснати редица неточности от техническо същество, езиковият стил е добър, на отделни места не съвсем точен. В увода авторът поставя намерението си за философско осмисляне на проблемите, което да предложи според него нова концепция за двустранните отношения и да даде „по-обективен прочит на събитията и развенчаване на митологемите“. Това създава очакване за критичен преглед към досегашни трудове и интерпретации, но в текста почти няма конкретни посочвания от такова естество, читателят трябва евентуално сам да се досеща.

Първа глава е по-кратка в сравнение с другите две. Тя разглежда началото на съветско-германските отношения още от края на Първата световна война. Скицирани са събитията около руските революции и дейността на Коминтерна в периода 1917-1921. И тук, както и по-нататък в текста, мотивацията за действията на съветската страна се представят предимно като реакция на отказа на западните сили да сътрудничат със СССР.

На с. 23 се твърди, че само липсата на реакция на неговото предложение за мир без анексии кара съветското ръководство да пристъпи към преговори с Централните сили. Утвърдена отдавна в историографията теза е, че след Октомврийската революция и без друго изтощената Русия вече няма силите да продължи войната и опитва да спаси каквото може. По-нататък в текста авторът сам стига до този извод. Бих препоръчал подобни вътрешни противоречия да бъдат обяснени по-добре.

Икономическите аспекти на Брест-Литовския мирен договор в двустранните отношения в са добре показани, както и дейността на германския пълномощен министър Мирбах и кризата след неговото убийство. Подробно е представена хронологията на руските опити да участват в мирната конференция след войната, като се привлича емпиричен материал и от периодичния печат. Не е ясно защо тук, както и на други места в текста, са включени и българските вестници. Показано е негативното отношение на Ваймарската република към СССР заради опасността от разпространение на болшеvizма, хаосът в Източна Европа (Полша, Украйна), граничните проблеми между Полша и Германия. Съветско-полската война е само бегло загатната. Текстът в тази част се движи на ниво идеологическа реторика, цитира се Ленин от официалните му съчинения (това се среща и по-нататък в текста). Правилната теза на дисертанта, че взаимният интерес сближава германци и руснаци в началото на 20-те години, би могло да бъде още по-систематично развита. В тази част прави впечатление на места вътрешна разпокъсаност на текста, изразяваща се в „скачане“ между темите.

Втора глава обхваща десетилетието от Рапалското споразумение до идването на националсоциалистите на власт в Германия. В тази глава е основната тежест и принос на предлагания за защита труд: прави се обстоен преглед на икономическите, дипломатическите и военните контакти между Съветския съюз и Германия. Авторът добре показва ролята на идеологията и личностите (Ратенау Чичерин, Щреземан), правилно съветско-германското сближение е поставено в контекста на събитията в международните отношения. Подробно се представени преговорите преди и по време на конференцията в Генуа. Акцентът и тук, както и в цялата работа, е по-скоро върху съветската страна като на места това е силно застъпено (Така например на с. 80 по повод конференцията в Генуа пише: „Значимостта на конференцията проличава от думите на съветския нарком Георги Чичерин“). Тук аналитичният подход е наличен, но отстъпва леко място на преразказана детайлност в описанието на различни преговори и текстове като Лондонския меморандум, кой на какъв език говорил и т.н. Шивачев добре описва Рапалския договор, както и

международния и вътрешен отзвук от него, като умело преплита международната обстановка, репарациите, двустранните отношения. Правилно са поднесени малко известните съветски опити да се използва Рурската криза за нов опит на Коминтерна да революционизира Германия, интересна е и връзката със събитията в България от септември 1923 г.

Не толкова детайлно са разкрити движещите сили на германската външна политика през периода. Твърди се с основание, че тя е завила на запад от 1925 г., докато в същото време се подготвят серия стопански и политически споразумения на изток. Не е изяснена точно и съветската стратегия – каква е нейната основна цел? Дали не е най-вече изолацията на страната тази, която кара Москва да търси споразумение с Германия, за да я държат далеч от западните държави? В същото време основателно е посочено, че в средата на 20-те години руснаците се нуждаят от германския капитал. Добре са представени опитите за двустранен договор, пречките пред него и в крайна сметка сключването му в Берлин през април 1926 г. Следвайки хронологията, втората глава продължава с кризата през следващите две години, разгледани са отношенията вътре в СССР, в германското правителство, войната в пресата, смяната на външния министър Чичерин с Литвинов - израз на едни нов, прозападен курс. Като цяло авторът стига в тази глава до извода, че в съветско-германските отношения през „Рапалския период“ икономическите интереси надделяват над идеологическите представи. Представени са данни за това как почти половината от съветския износ отива за Германия, без от това обаче да се направят изводи дали има съветска зависимост.

По отношения на военното сътрудничество, като представя данни за количествените му измерения, авторът клони към това да подчертава, че в качествено отношение сътрудничество е по-изгодно за германската, отколкото за съветската страна. Тази теза не е развита убедително, още повече, че по-нататък в текста Шивачев сам прави изводите, че съветската страна настоява за германска помощ в осъвременяването на производството, че обучението на съветски танкисти зависи от германците и че в крайна сметка двустранното сътрудничество е шанс за Москва да се засили във военната област.

Третата глава разглежда периода от идването на Хитлер на власт до подписването на пакта „Молотов-Рибентроп“. Това според мен е най-неубедителната част на представения труд, тъй като се набляга предимно на хронология на добре познати събития от международната политика. Изворовата база не е използвана достатъчно, при положение че съществува огромна литература по въпроса, включително и българска. В същото време има

предоверяване на други източници като например вестниците „Правда“ и „Известия“ като достоверен източник за целите на съветската външна политика. От това се повлияват изводите – така например на с. 255 се твърди, че в края на 1936 г. единствено СССР се борил за мира в Европа. Непълно е показано положението на Съветския съюз сред останалите големи играчи, въпроса за преодоляването на международната изолация като основен мотив. Историографията е установила вече, че съветската армия в този период е силно отслабена от офицерските чистки и практически страната е крайно чувствителна при една евентуална чужда агресия. Това изобщо не е споменато в текста, а е важно, тъй като насочва към дебат за едно по-убедително напипване на движещите сили в съветската дипломация. Положението на СССР в европейските дела е демонстрирано и от това, че страната изобщо не е поканена на Мюнхенската конференция. Поставят се, но остават неизяснени докрай въпросите защо Москва се обръща в края на 30-те години към Берлин (не е спомената прословутата реч на Сталин от 10.03.1939 г., че няма да вади кестените от огъня заради капиталистическите страни), а също и какви са германските мотиви за промяна на курса спрямо Съветския съюз след 1933 г. и от началото на 1939 г. И тук, както и в предходните глави, ролята на Полша е слабо застъпена, въпреки че е един от основните фактори в съветско-германските интереси. Подлежи на дебат тълкуванието на автора, че предимно германската страна търси сближението през 1939 г. и инициативата е най-вече нейна. Би трябвало да се познава и спомене обстоятелството, че през месец май чрез българския пълномощен министър в Берлин съветската страна търси отговор при какви условия германското ръководство би се съгласило на преговори за споразумение.

В заключително обобщение бих казал, че представеният дисертационен труд „Съветско-германските отношения (1918-1939 г.)“ отговаря на формалните критерии и показатели, темата е значима и кандидатът се е справил със задачата си за научното систематизиране на един значим и сложен преходен процес на контакт между две търпящи изменения държавни системи, поради което ще гласувам „За“ присъждането на Самуил Шивачев на образователната и научна степен „доктор“.

24 април 2019 г.

доц. д-р Владимир Златарски